

INTRODUKTION

Vi har sammanställt denna bok för att öka kunskaperna om och intresset för samtida kultur i Afrika. Det sker mycket spännande inom litteratur, musik, film, teater, dans och bildkonst – från alla dessa områden har vi hämtat exempel. Kulturen i Afrika kan ge oss kunskaper och upplevelser som kompletterar samhällsvetenskapliga och journalistiska rapporter – det är en kunskapskälla som vi inte bör avhända oss. Lika självklart är att konsten i Afrika, liksom på andra håll i världen, har ett egenvärde och att den bidrar till och utvecklas i växelverkan med den globala kulturen.

Om vår ambition hade varit att ge en heltäckande bild av nutidskultur i Afrika skulle vi ha tagit oss vatten över huvudet. Vad vi har gjort är en rad nedslag i olika genrer, som vi hoppas lockar läsarna till egna strövtåg. För detta är referensavdelningen i slutet av boken ett redskap och en guide till böcker, artiklar, festivaler och internetsidor.

Olikheter och gemenskap

Det ligger en paradox i tilltaget att ge ut en bok om nutidskultur i Afrika och samtidigt hävda, som vi gör, att man bör akta sig för att generalisera.

Det finns ingen ”afrikansk kultur”, lika litet som det finns ett språk ”afrikanska”. Det finns omkring två tusen språk och 53 länder, alla med en mångfald av folk och samhällen.

Men det finns också en ödesgemenskap, som blev grunden för en afrikansk identitet. Med filosofen V.Y. Mudimbe kan vi säga att Afrika uppfinns utifrån. Historiskt har stora delar av Västafrika ett gemensamt förflutet i försäljning av hundratusentals människor för skeppning som slavar över Atlanten från 1500-talet till 1800-talets början. Slavhandeln är ett dramatiskt arv hos alla svarta. Med den koloniala uppdelningen av Afrika med kulmen i slutet av 1800-talet växte en utifrån påtvingad gemensam historia fram för så gott som hela kontinenten.

Men det fanns också variationer, kolonialstyret i de franska, brittiska och portugisiska kolonierna uppvisade olika modeller. För att ge ett exempel: På kulturens område spelade den franska assimilationspolitiken en stor roll; den afrikanska eliten välkomnades som fransmän. Än idag är det franska stödet för till exempel västafrikansk konstfilm mycket stort, men så är också beroendet av Frankrike. I de brittiska kolonierna befrämjades inte filmen som konst, film betydde pedagogiska filmer för de koloniala undersåtarna.

Självständighetsvågen inleddes i Nordafrika på 1950-talet då även Ghana (1957) och Guinea (1958) i Västafrika blev självständiga, fortsatte 1960 med Nigeria, Kongo, och det franska Afrika. Södra Afrika med dess vita nybyggarkolonier tvingades genomgå en väpnad kamp innan Angola och Moçambique blev självständiga 1975, Zimbabwe 1980 och Namibia 1990.

Under 1960- och 1970-talen levde Afrika ännu i kolonialismens skugga. När Sydafrika blev fritt från det vita minoritetsstyret 1994 hade Afrika kommit ur sin onda dröm. Möjligheter öppnades för en ny fas i den afrikanska kulturens historia. Kolonialtiden var inte längre den allt överskuggande faktorn.

Trots historiska olikheter finns det en upplevd afrikansk gemenskap och samhörighet. Man kan diskutera om den känslan av gemenskap också innefattar Nordafrika. Svaren varierar över tiden och med den som svarar. Världsbankens kategori "Afrika söder om Sahara" har ofta accepterats som något slags sanning om identitet och samhörighet. I denna bok har vi samma definition av Afrika som Nordiska Afrikainstitutet alltid har haft: Afrika är en kontinent, till vilken självklart också Nordafrika hör. Sedan är det en annan sak att man i Norden har haft mest kontakter med Östafrika och södra Afrika, samt Kongo. Den slagsidan får vi erkänna att även denna bok har, vi hade gärna haft ännu större bredd.

Kultur och kultur

Denna bok handlar om nutidskultur i Afrika.

Men vad är 'kultur'? En antropolog redovisade över 200 olika definitioner i vetenskapliga verk. Det ter sig oöverskådligt, men är det ändå inte. Visst kan 'kultur' vara brett och stort och synonymt med 'civilisation', eller handla om speciella aspekter som 'vårdskultur', 'organisationskultur' eller 'matkultur'. Men i stort sett finns det två grundläggande sätt att se på kultur i samhället. Enligt det ena omfattar 'kultur' de gemensamma värdena, trossystemen, sederna, beteendemönstren och föremålen i ett samhälle eller en grupp. Dessa bildar ett gemensamt kulturarv och som förs vidare från släktled till släktled genom inläring. Detta kulturbegrepp kan vi kalla antropologiskt.

Det andra kulturbegreppet är snävare – här avses skapade kulturella uttryck, eller kultur som konst. Det är detta begrepp vi använder. Allt det som täcks in av det antropologiska kulturbegreppet kan finnas med, som bakgrund i kulturskapandet. Men andra faktorer är också viktiga – inflytanden utifrån, möjligheterna att nå ut över den egna gruppen genom översättningar, resor, inspelningar. Afrikanska konstnärer – liksom europeiska – är inte bara representanter för sin kultur, utan bör bedömas och, om man så vill, prisas, för sin individuella kreativitet. Skapandet må hämta näring ur myllan (där som här), men bra konst kräver kunskap, talang och skicklighet.

Vi vill presentera röster från Afrika, inte en inbillad "Afrikas röst".

Vi ser på musiken, filmen, dansen, prosan och poesin, teatern, målningar och skulptur som kommunikation. Kulturen är ett språk, som gör det möj-

ligt för oss att ta del av nya berättelser om Afrika. Det är ett samtal över gränserna om tillståndet i världen och om känslor, drömmar och konflikter lika gamla som människosläktet men i ständigt nya former.

När vi har valt som tema den samtida konsten inställer sig frågan: Vems kultur är det? Finns det rentav i Afrika konstnärer, som skapar sin konst för utlandet utan att den blir en del av det lokala eller regionala? Finns det en elitkultur med en snäv social kategori som publik? Svaret är både ja och nej. Den samtida kulturen i Afrika uppbyggs inte av en exklusiv elit, men däremot finns det en växande utbildad urban medelklass, som innefattar många av kulturskaparna och ofta en stor del av publiken. Undantag är teater och musik, som utgör en mer utpräglad folklig kultur.

Vem som har tillgång till kultur beror snarare av den allmänna socio-ekonomiska utvecklingen än av kulturvanor hos en konstbevandrad publik. När Chinua Achebes bok *Things Fall Apart* fyllde 50 år 2008 kunde man konstatera att den hörde till Afrikas mest lästa böcker. Den hade i många år och på många platser i Afrika varit obligatorisk läsning i skolan. Så är det inte längre. Men det beror inte på dess tema – respekt för afrikanska traditioner och hävdande av kulturell stolthet – utan på att skolorna inte har råd att köpa böcker.

Autenticitet

Men är då den nutida kulturen i Afrika riktigt afrikansk? Är den autentisk?

Detta är frågor som man ställer på helt olika sätt om det gäller kultur i Väst eller kultur i Afrika. I Väst förekommer 'autenticitet' ofta i diskussioner om det 'äkta jaget'. En bra konstnär eller författare bedöms vara 'sann mot sig själv'.

Men när Afrika kommer på tal inträder ett annat språkbruk, där den skapande individen inte har någon plats. Väst har formulerat mycket bestämda åsikter om afrikansk kultur. Vi lever fortfarande med dem. Det är som om vi hade speciella glasögon för allt afrikanskt.

Det har parallellt funnits två sätt att betrakta Afrika i väst. I båda var Afrika annorlunda och afrikanen representerade "Den Andre". Skillnaderna har antingen setts som fascinerande, något att tjusas av och imitera, eller som något beklämmande, undermåligt, som bör ersättas med något i västs efterföljd.

I den förstnämnda synen har Afrika stått för något ursprungligt och jungfruligt. Primitivismen har haft sin plats i västerländsk konsthistoria, som en del av en reaktion mot det egna industrisamhället. Autenticitet enligt denna syn förutsätter det orörda samhället och blicken här är beundrande och längtande.

I den andra och dominerande synen är Afrika också primitivt, men i betydelsen beklagligt outvecklat. Det typiska och autentiska Afrika är i den bilden bysamhället med traditionellt jordbruk och ett kollektivt socialt liv med fasta stamseder och riter. Det är ett samhälle, inte att romantisera, utan

att rasera och ersätta med västerländsk rationalitet och organisation. Afrika är enligt denna syn inte bara annorlunda, utan också ett samhälle som befinner sig lågt nere på en utvecklingsstege där vi befinner oss flere pinnhål högre upp. Paradigmet var så mäktigt, skriver V.Y. Mudimbe, att också afrikanerna övertygades om att de saknade kultur och själ. Och Stefan Jonsson frågar: ”Är det längre möjligt att bana sig väg genom denna djungel av missuppfattningar och skapa sig en annan bild av Afrika. Hur berätta om världen på ett sådant sätt att Afrika inte tilldelas en biroll och hamnar i marginalen?”

Det eurocentriska utvecklingstänkandet är segt. Det ger sig till känna när vi säger ”Afrika har *ännu* inte” ... Tanken att Afrika hankar sig fram i de bakre leden på en linjär evolutionsbana har också prånglats ut med det västerländska inflytandet i Afrika. Många konstnärer kämpar mot det.

Konstlade motsatspar

I evolutionsmodellen representerar städerna det moderna och västerländska. Enligt detta synsätt går vägen till utveckling över moderniteten, som bara har en uppenbarelsform, den västerländska, och bara kan betraktas på ett sätt, det västerländska. Städerna i Afrika skulle alltså inte vara riktigt afrikanska.

De föreställningar vi i Väst har haft om Afrika, dess utveckling och dess kultur har beledsagats av en rad motsatspar. Det ’autentiska’ motsvaras av det första av de binära begreppen:

- land–stad;
- tradition–modernitet;
- afrikanskt–främmande.

Förståelsen av Afrika i dessa motsatspar har allt mer ställts under debatt. Till denna omprövning hoppas vi att denna bok kan bidra. Raden av dikotomier ger en vilseledande bild av livet och kulturen. Modernitet är inte alls nödvändigtvis västerländsk, det finns många former av modernitet. Det är inte antingen–eller. Traditioner av olika slag formar moderniteter av olika slag.

Den största delen av de nedslag vi gör i denna bok handlar om kulturskandet i städerna. Städerna är platsen för mycket av det intressanta och nya. Vilket inte hindrar att impulserna från landsbygden och från traditioner kan vara påtagliga. I verkligheten är det i förhandlingen mellan de ovannämnda begreppen, som livet och kulturen utspelas. Konstnärerna skapar i skarvarna mellan det lokala och det globala.

Motsatsparet ’afrikanskt’ kontra ’främmande’ förutsätter att det finns ’ren’ kultur, vilket är en chimär. När man i väst bedriver jakt på det exotiska och anser att man kan skilja på afrikanskt och icke-afrikanskt uttrycker man också en moraliskt fördömande attityd. Det utländska, oftast det västerländska, inslaget anses sänka värdet hos kulturuttrycken, de ses inte längre som autentiskt afrikanska. I Afrika kan man här och var finna samma renhållningsiver, närd av nationalistisk och politisk ideologi.

Hur vi ser

Enligt vår mening är den kultur, som skapas i Afrika autentiskt afrikansk, punkt slut. Ingen i Europa, Amerika eller ens Afrika har rätt att utfärda eller vägra en autenticitetsstämpel. Om verket är intressant, vad det säger, och om det är god konst är en annan fråga.

Vi närmar oss inte kultur i Afrika genom att söka dess kärna, huggen i sten. Vi utgår från att det skapade verket har skiftande betydelser både för den som skapat det och för publiken. Man möter konstverket på olika plan, dels som upplevelse, dels i reflektion, och mötet växlar med det historiska sammanhanget.

Egentligen är motsatsparen inget annat än tänkta ytterligheter. De faktiska skillnaderna uppvisar mycket mer komplicerade mönster. Det är inte ytterligheterna vi ser i verkligheten, utan istället allehanda skiftande blandformer. Den enda fasta identiteten blir hybriditeten, som Homi Bhabha har uttryckt det.

Många av bidragen i denna bok närmar sig den postkoloniala teorin. 'Post' betyder på latin 'efter', men den postkoloniala teorin tar inte bara fasta på att vi lever i en tid efter kolonialismen och den politiska självständigheten. Dess företrädare pekar på att också västvärlden har formats och fortfarande lever i den av kolonialismen skapade världen och dess ideologi. De ser det som sin uppgift att avslöja och avvisa eurocentrismen, tendensen att se på världen med Europa (och väst) som norm. En del av de konstnärer och kritiker, vars röster vi får höra i denna bok, har en medvetet postkolonial syn. Så gott som alla brottas med frågor om identiteter och gör därmed en positionsbestämning, som berör den postkoloniala teorins frågeställningar.

En ny dagordning

Med självständighetsrörelsen på 1960- och 1970-talen kom kulturarbetarna att ställa sig i nationalismens tjänst. Författarna och andra konstnärer såg sin roll som lärare, som skulle vara med om att gjuta en nationell enhet av den nya statens olika etniska grupper. De ville bidra till att ge de inhemska kulturerna upprättelse. De hyllade hjältarna, som ledde folket till befrielse från kolonialt förtryck. De tog det till sin uppgift att vara med om att bygga nationalstaten. Individualism och "konst för konstens skull" förkastades som omoral.

Så var det då. Det mesta av vårt material är från 1990-talet och framåt. Nationalismens dagordning lyser inte längre som en fyrbåk. De stora förväntningarna från början av självständigheten har vänts i besvikelser och svårigheter. Ambitionen att ge alla medborgare social och ekonomisk trygghet stäcktes av den ekonomiska kris som tvang det ena landet efter det andra att anhålla om lån från Internationella Valutafonden och gå med på dess villkor att hälsovård och skola inte längre skulle vara gratis.

I södra Afrika kämpade befrielseörelserna för frihet. Sydafrika lyckades som genom ett mirakel avsluta det sekler långa vita minoritetsstyret utan krig och utan större våld. Sannings- och försoningskommissionen under ledning av ärkebiskop Desmond Tutu framstod tillsammans med Nelson Mandela som en ny tids motgift mot våldet som metod att lösa motsättningar. Men våld har kontinenten sett en hel del av, i Somalia, Sierra Leone, Liberia, Angola, Sudan, för att nämna de längsta konflikterna.

I de länder där en väpnad befrielseörelse kom till makten visade det sig att ”den nya människan” var långt borta. Vad man kunde skönja var i stället auktoritärt styre och korruption.

Allt detta har lett till att konstnärerna nu har ett annat förhållande till staten och den dominerande ideologin. Många av dem ser det som sin uppgift att beskriva svårigheter, allt från aids till barnsoldater. Inte minst de kvinnliga författarna har de tagit fram ”det lilla livet” som lika viktigt som de stora nationella frågorna. Några kvinnliga författare har också vågat ifrågasätta de berättelser om självständighetskampen som tiger om övergrepp mot kvinnor.

Utan att hävda en knivskarp linje mellan generationerna kan man ändå säga att 1990-talet förde med sig ett bredare register av röster och en större variation av teman. Den underliggande frågan tycktes inte längre vara: ”Vad är Afrika och afrikansk kultur?” Utan kanske: ”Vad vill jag uttrycka om mitt Afrika?”

Till slut

Vårt material är, som läsaren ser, varierat. För var och en av de sex genrer företrädade här har vi inbjudit en forskare att skriva en essä. Dessutom har vi bett forskare skriva kortare artiklar, vi två redaktörer har skrivit egna artiklar, och vi har gjort intervjuer med afrikanska konstnärer. För att ge tips till läsarna att gå vidare har vi sammanställt en referensavdelning i slutet av boken. Där kan man också finna källorna till de citat, som finns i texten.

KulTur till konsten i Afrika.

Helsingfors och Uppsala i april 2010

Mai Palmberg och Carita Backström